

انصاری محلاتی، محمدباقر، ۱۳۲۵

سفر به کشورهای مختلف جهان در ارتباط با انقلاب اسلامی (۱۳۵۲ - ۱۳۷۰)

تألیف: محمدباقر انصاری محلاتی -

تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۳.

۷۳۶ ص. ۲ - ج - مصور - (مرکز اسناد انقلاب اسلامی: ۳۱۹.

تاریخ انقلاب: ۴۷)

ISBN 964- 419-029-7 (دوره) ۵۳۰۰۰ ریال

ISBN 964- 419-028-9 (ج ۱)

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

۱. انصاری محلاتی، محمدباقر، ۱۳۲۵ - خاطرات. ۲. سفرنامه‌ها.

۳. ایران - تاریخ - انقلاب اسلامی، ۱۳۵۷ - تأثیر.

الف. مرکز اسناد انقلاب اسلامی. ب. عنوان.

۹۱۰/۳ G۳۶۵/الف۸۴ ص ۷

کتابخانه ملی ایران ۳۳۸۳۵ - ۸۳ م

سفر به کشورهای مختلف جهان

در ارتباط با انقلاب اسلامی

(۱۳۵۲ - ۱۳۷۰)

www.ketab.ir

عنوان: سفر به کشورهای مختلف جهان در ارتباط با انقلاب اسلامی (۱۳۵۲-۱۳۷۰)

تألیف: محمدباقر انصاری محلاتی

ویراستار: مهناز میزبانی

نوبت چاپ: اول، زمستان ۱۳۸۳

شمارگان: ۱۵۰۰ قیمت: ۵۳۰۰ تومان

حروف چینی و لیتوگرافی: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی

چاپ و صحافی: چاپخانه مرکز اسناد انقلاب اسلامی

شابک: (ج ۱) ۹۶۴-۸۴۱۹-۰۲۸-۹

ISBN: 964-419-028-9

شابک دوره: ۹۶۴-۴۱۹-۰۲۹-۷

ISBN: 964-419-029-7 (2. V.set)

کلیه حقوق این اثر برای ناشر محفوظ است.

نشانی: تهران، خیابان شریعتی، فرسیده به میدان قدس، روبروی پمپ بنزین اسدی، پلاک ۲۰۹۴.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی، صندوق پستی ۱۹۳۹۵/۳۸۹۶ تلفن: ۲۲۱۱۱۹۴ تلفکس: ۲۲۱۱۱۷۴

www.irdc.org

نمایندگی‌های فروش در تهران:

- خ انقلاب اسلامی، خ ۱۲ فروردین، تلفن: ۶۴۶۰۱۴۶، پخش روایت
- پخش کوهسار: خ انقلاب اسلامی، خ اردی بهشت، تلفن: ۶۴۹۴۵۴۱
- خ انقلاب اسلامی، تلفن: ۶۴۱۰۲۰۳، کتابفروشی دانشکده حقوق دانشگاه تهران
- شبکه اندیشه: م انقلاب اسلامی، ابتدای خ آزادی، تلفن: ۶۹۲۵۱۲۷
- خ انقلاب اسلامی، بین فرصت و رامسر، تلفن: ۸۸۴۵۳۸۶، کتابفروشی میزان
- مرکز صبرین: خ انقلاب اسلامی، مقابل در دانشگاه تهران، تلفن: ۶۹۵۴۱۰۸
- م فردوسی، خ سپهبد قرنی، تلفن: ۸۸۹۷۸۱۴، روایت فتح
- پخش مقداد: افسریه، ۱۵ متری اول، تلفن: ۰۹۱۲۳۰۵۷۷۱۵
- خ شریعتی، قبل از پل سیدخندان، تلفن: ۸۵۰۵۵۱۳-۱۵، فرهنگسرای اندیشه
- خ شریعتی، فرسیده به میدان قدس، تلفن: ۲۲۱۶۰۰۷۸، کتاب ما
- نشر فرهنگ و معارف اسلامی: خ پاسداران، خ زمرد، تلفن: ۲۸۵۶۱۲۴-۵
- خ پاسداران، بوستان دوم، تلفن: ۲۹۴۹۷۶۱-۲، کتابفروشی ساقدوش

فهرست مطالب

۱۹	 مقدمه
۲۷	 پیش‌گفتار

بخش اول:

۳۱	 بحرین و کشورهای حومه‌ی خلیج فارس
۳۳	 مقدمه
۳۴	 اولین سفر خارج کشور به بحرین و برخی کشورهای حاشیه خلیج فارس
۳۷	 وضعیت شهری و آداب و رسوم
۳۸	 فرهنگ و معارف
۳۹	 اماکن مقدسه و وضع دینی مردم
۴۲	 وضع زنان در بحرین
۴۴	 مطبوعات بحرین
۴۵	 وضع اقتصادی بحرین
۴۶	 حرکت به سوی ابوظبی و دبّی
۴۸	 در دبّی
۴۹	 وضع دینی و فرهنگی

بخش دوم:

۵۳	 اندونزی و سنگاپور
۵۵	 مقدمه
۵۶	 مقدمات و آغاز سفر
۵۹	 تقسیم مسؤولیت‌ها

۶۱	اندونزی
۶۳	ویژگی‌های اندونزی
۶۶	اوضاع اسلامی
۶۸	دیدار و مصاحبه‌ها
۷۱	دیدار با معاون رئیس جمهور
۷۶	دیدار با مسئولین جمعیت نهضة العلماء
۸۱	دیدار با مسؤولین سازمان محمدیه
۸۵	مصاحبه‌ی مطبوعاتی
۹۲	دیدار با هیأت رئیسه‌ی مجلس اندونزی
۹۴	دیدار با کمیسیون اول مجلس شورای اندونزی
۹۵	دیدار با رئیس کل اداره‌ی خاورمیانه و آفریقای شمالی
۹۷	دیدار با خبرنگاران مجله‌ی سیاسی تمپو
۱۰۱	دیدار با علمای بزرگ اندونزی
۱۰۲	دیدار با عضو سازمان دانشجویان
۱۰۲	شرکت در نماز جمعه‌ی مسجد استقلال
۱۰۳	ضيافت ناهار مجلس العلماء
۱۰۶	دیدار با نماینده‌ی مجلس
۱۰۷	دیدار با اعضای سازمان دانشجویان
۱۰۸	بازدید از مدرسه‌ی طاهره
۱۱۱	حضور و سخنرانی در مسجد الحاوی
۱۱۷	نامه‌ای از وزارت امور خارجه
۱۱۸	تصویری هنری و زیبا از امام خمینی
۱۱۹	دیدار با علمای جاوه‌ی شرقی
۱۱۹	بازدید از بیمارستان اسلامی
۱۲۱	دیدار با جمعی از دانشجویان
۱۲۷	سنگاپور
۱۲۹	دیدار با شخصیت‌هایی از سنگاپور
۱۳۳	دیدار با مسؤولین مجلس اقامه‌ی اسلام

۱۳۴	بازدید از یک جزیره
۱۳۴	آخرین برنامه در سنگاپور

بخش سوم:

۱۳۷	عربستان سعودی
۱۳۹	مقدمه
۱۴۳	مروری بر قضایای سفر
۱۴۸	حرکت از منی به مکه
۱۵۰	دیگر آثار و مساجد
۱۵۱	تظاهرات برائت در مکه
۱۵۲	دیگر برنامه‌ها
۱۵۴	سفر به مدینه‌ی منوره
۱۵۹	مساجد اطراف مدینه
۱۶۱	گفتگو با زائران غیرایرانی
۱۶۴	روزهای پایانی سفر
۱۶۶	اوضاع اقتصادی و فرهنگی سعودی

بخش چهارم:

۱۶۹	تایلند، مالزی و پاکستان
۱۷۱	مقدمه
۱۷۵	سفر به تایلند
۱۷۵	اوضاع عمومی تایلند
۱۷۹	بازدید از دار اهل البیت
۱۸۵	ورود تشیع به تایلند
۱۸۸	دیدار با انجمن جوانان مسلمان
۱۹۳	بازدید از چند مسجد شیعیان
۱۹۵	بازدید از سفارت
۱۹۷	مشکلات و پیشنهادات در مورد سفارت

۱۹۸	دیدار با آقای زین العابدین
۲۰۰	دیدار مجدد با انجمن جوانان مسلمان
۲۰۲	سفر به جنوب تایلند
۲۰۲	اوضاع جنوب تایلند
۲۰۶	برنامه‌های سفر جنوب
۲۰۹	بازدید از معهد النهضة العربية
۲۱۲	شرکت در نماز جمعه
۲۱۴	بازدید از مدارس دیگر
۲۱۶	سفر به شهر یالا
۲۱۸	بازدید از مدرسه‌ای دیگر
۲۲۰	ویژگی‌های مؤسسه
۲۲۰	حرکت بسوی فتانی
۲۲۵	ورود به شهر فتانی
۲۲۷	وضعیت شهر فتانی
۲۲۹	سفر به مالزی
۲۲۹	اوضاع عمومی
۲۳۰	روابط با ایران
۲۳۱	احزاب، جمعیت‌ها و مراکز علمی
۲۳۲	دارالارقم
۲۳۲	جمعیت ابیم (EBIM)
۲۳۲	الجمعية الخيرية الاسلامية
۲۳۲	حوزه‌های علمی
۲۳۳	دانشگاه‌ها
۲۳۶	الجامعة الوطنية الماليزية
۲۳۷	۱ - قسم الشريعة
۲۳۸	۲ - قسم اصول الدين و الفلسفة
۲۳۹	۳ - قسم الدراسات العربية و الحضارة الاسلامية
۲۳۹	۴ - قسم الدعوة و القيادة

۲۴۰	۵ - قسم فقه الکتاب و السنة
۲۴۰	نشست با اساتید دانشکده
۲۴۳	دیدار با بنیان‌گذار تشیع در مالزی
۲۴۷	سفر به پاکستان
۲۵۱	وضع عمومی کراچی
۲۵۲	درگیری شیعه و سنی
۲۵۴	خرافات و اوهام
۲۵۵	انجمن‌های اسلامی و فعالیت‌های تبلیغی
۲۵۶	انجمن اسلامی دانشجویان ایرانی
۲۵۸	نماینده اعزامی سازمان تبلیغات اسلامی
۲۵۹	خانه‌ی فرهنگ جمهوری اسلامی ایران
۲۶۰	جامعه‌ی تعلیمات اسلامی

بخش پنجم:

۲۶۳	آفریقا
۲۶۵	مقدمه
۲۶۷	کنفرانس حج نیجریه
۲۶۸	نخستین اجلاس کنفرانس
۲۷۰	دومین اجلاس
۲۷۳	شرکت در نماز جمعه
۲۷۵	بازگشت به لاگوس و حرکت بسوی سیرالئون
۲۷۶	کنفرانس حج سیرالئون
۲۷۹	خاطره‌ای در بازگشت به ایران

بخش ششم:

۲۸۳	تانزانیا و انگلیس
۲۸۵	مقدمه
۲۸۷	سفر به تانزانیا

۲۹۰	ورود به دارالسلام
۲۹۰	اوضاع عمومی کشور تانزانیا
۲۹۱	مسلمانان تانزانیا
۲۹۳	تشکیلات بلال مسلم میشن
۲۹۴	سفر به شهر تانگا
۲۹۷	بررسی ایجاد دفتر تبلیغات
۲۹۹	بررسی تأسیس حوزه‌های علمیه
	متن قرارداد بین سازمان و بلال مسلم برای تأسیس مدارس علمیه
۳۰۱	در دارالسلام و دیگر شهرهای آفریقایی
۳۰۵	سفر به انگلیس
۳۰۶	گزارش فعالیت‌های فرهنگی
۳۱۲	امور مالی مرکز
۳۱۳	دیدارها

بخش هفتم:

۳۲۷	سوریه، پاکستان
۳۲۹	مقدمه
۳۳۳	سوریه
۳۳۳	آغاز سفر خانوادگی
۳۳۵	زیارت زینبیه
۳۳۸	زیارت حضرت رقیه و دیگران
۳۳۹	نمای شهر دمشق
۳۴۰	دیدارها و گفتگوها
۳۴۵	پاکستان
۳۴۵	خاطره‌ی بازگشت

بخش هشتم:

۳۴۹	انگلیس
-----	--------

۳۵۱	دفتر سازمان در لندن
۳۵۵	چاپ دوم توحید انگلیسی
۳۵۵	مجله‌ی «الهدی» انگلیسی برای کودکان
۳۵۶	چاپ شماره‌ی هفتگی تهران تایمز
۳۵۷	دیدارها و تبلیغات

بخش نهم:

۳۶۱	هند
۳۶۳	مقدمه
۳۶۵	برنامه‌های روزانه‌ی سفر
۳۶۶	دیدار با ائمه‌ی جمعه‌ی دهلی
۳۶۶	روز یکشنبه
۳۶۶	روز دوشنبه
۳۶۹	روز سه شنبه
۳۷۱	روز چهارشنبه
۳۷۵	اوضاع شهر لکنهو
۳۷۵	دهلی و مناظر دیدنی آن
۳۷۸	مصاحبه با امام بخاری
۳۸۱	مقاله‌ی تهیه شده برای کنفرانس نهج البلاغه
۳۸۱	خواهران، برادران

بخش دهم:

۳۸۹	پاکستان، بنگلادش
۳۹۱	مقدمه
۳۹۳	سفر به پاکستان
۳۹۳	آغاز سفر و بازدید از رایزنی فرهنگی و مدارس علمیه
۳۹۴	بازدید از روزنامه داون
۳۹۵	دیدار با سازمان امامیه

۳۹۸	مدرسه‌ی دارالحکمة.....
۳۹۸	مؤسسه‌ی جامعه‌ی تعلیمات اسلامی.....
۳۹۹	حرکت به اسلام آباد.....
۴۰۱	دیدار از مدرسه آیت‌الله حکیم و شرکت در کنفرانس شهید صدر.....
۴۰۲	روزنامه‌ی مسلم و مرحوم حاج میرزا مهدی پویا.....
۴۰۵	اجلاس دوم کنفرانس.....
۴۰۶	در حاشیه‌ی کنفرانس.....
۴۰۸	جلسه با خواهران دانشجوی و نشست با علما.....
۴۱۰	خطوط فکری علمای پاکستان.....
۴۱۱	حرکت به سوی پشاور.....
۴۱۲	بازدید از سرکنسولگری پشاور.....
۴۱۳	دیدار با آقای احمد ادریس.....
۴۱۳	پرواز به شهر لاهور.....
۴۱۵	بازدید از مصباح القرآن تراست.....
۴۱۶	بازدید از دفتر مرکزی سازمان امامیه.....
۴۱۷	ملاقات با آقای صفدر حسین.....
۴۱۷	در جستجوی فامیل.....
۴۱۸	دیدار با سرکنسول.....
۴۱۹	دیدار با سر دبیر پاکستان تایمز.....
۴۲۰	دیدار با سردبیر روزنامه نیشن.....
۴۲۰	سخنرانی در جمع سازمان امامیه.....
۴۲۱	بازدید از مسجد بادشاهی لاهور.....
۴۲۳	در جمع دانشجویان ایرانی.....
۴۲۴	ورود به کویته.....
۴۲۵	بازدید از خانه‌ی فرهنگ و.....
۴۲۶	بازگشت به کراچی.....
۴۲۷	یک پیشنهاد.....
۴۲۸	بازدید از مدرسه‌ی ایرانی در کراچی.....

۴۲۸	بازدید از مسجد و حسینیه‌ی باب العلم
۴۲۹	دیدار با سرکنسول ایران
۴۳۰	حضور در ضیافت‌خانه‌ی فرهنگ
۴۳۳	سفر به بنگلادش
۴۳۵	احزاب دیگر
۴۳۶	تبلیغات اسلامی در بنگلادش
۴۴۰	ورود به داکا
۴۴۱	دیدار با عضو انجمن اسلامی
۴۴۳	دیدار با سر دبیر روزنامه‌ی بنگلادش آبرزور
۴۴۵	دیدار با سردبیر روزنامه نیویشن
۴۴۷	سفارت جمهوری اسلامی ایران
۴۴۸	شرکت در نماز جمعه
۴۴۹	دیدار با یک ناشر اسلامی
۴۵۰	دیدار با آقای طه بن حسن
۴۵۱	بازدید از مجله‌ی بیکرام
۴۵۱	دیدار با آقای عزیزالحق
۴۵۲	دیدار با خبرنگار خبرگزاری بنگلادش
۴۵۲	دیدار با آقای محمد عبدالاسد
۴۵۴	دیدار با سردبیر روزنامه‌ی دیلی ملت
۴۵۴	دیدار با غلام اعظم

بخش یازدهم:

۴۵۷	آفریقا
۴۵۹	مقدمه
۴۶۱	آغاز سفر
۴۶۳	بازدید از مدرسه‌ی اهل البیت (ع)
۴۶۴	در سفارت و انجام امور مربوطه
۴۶۴	پرواز به شهر تماله

۴۶۶	دیدار با رئیس قبیله
۴۶۸	دیدار با امیر منطقه
۴۶۹	بازدید از یک دبیرستان
۴۷۰	دیدار با مسئول آموزش شهر تماله
۴۷۱	بازدید از یک دانشسرا
۴۷۱	دیدار با جمع شیعیان
۴۷۲	بازدید از یک کتابخانه
۴۷۳	بازدید از مدرسه‌ی دیگر
۴۷۴	شرکت در مجلس جشن میلاد النبی (ص)
۴۷۵	بازگشت به اکرا
۴۷۶	حرکت به شهر کماسی و کنفرانس وحدت
۴۸۰	اوضاع طبیعی، اجتماعی و سیاسی غنا
۴۸۸	دیدنی‌های شهر کماسی

بخش دوازدهم:

۴۸۹	سوئیس
۴۹۱	سفر به سوئیس
۴۹۲	شرکت در نماز جمعه
۴۹۳	نشستی با مسلمانان عرب
۴۹۳	گردش در شهر
۴۹۴	حضور در یک کلیسا
۴۹۵	بازدید از موزه‌ی آثار
۴۹۷	بازدید از موزه‌ی جانوران طبیعی
۴۹۷	دیدار و گفتگو با امام مسجد
۴۹۸	سفر به شهر لوزان
۴۹۹	گزارشی از دیدار با آقای تراب زمزمی
۵۰۱	شهر لوزان

بخش سیزدهم:

۵۰۳	اتحاد جماهیر شوروی.....
۵۰۵	سفر به شوروی.....
۵۰۶	توجیهات سفر.....
۵۰۸	میدان سرخ.....
۵۰۹	روزهای طولانی مسکو.....
۵۱۰	بازدید از مزار سرباز گمنام.....
۵۱۰	بازدید از شهرک ستارگان.....
۵۱۲	سفینه‌ی میر در آب.....
۵۱۳	موزه‌ی فضاوردی.....
۵۱۳	بازار مسکو.....
۵۱۴	وضع غذاها.....
۵۱۵	مصاحبه‌ی مطبوعاتی.....
۵۱۶	امضای بیانیه.....
۵۱۶	سفر به لنینگراد.....
۵۱۹	بازار و کلاهبرداری.....
۵۲۰	روزهای طولانی لنینگراد.....
۵۲۱	سفر به باکو.....
۵۲۴	بازدید از شهر.....
۵۲۷	اوضاع اجتماعی شوروی.....
۵۲۹	مذهب در شوروی.....

بخش چهاردهم:

۵۳۳	ترکیه و یوگسلاوی.....
۵۳۵	مقدمه.....
۵۳۷	سفر به ترکیه.....
۵۳۸	بازدید از شهر.....
۵۳۹	مسجد ایرانیان.....

۵۳۹	بازدید از مسجد مقبره
۵۴۰	دیدار با مسئولان مجلات اسلامی
۵۴۱	دیدار با روحانیون ترکیه
۵۴۱	دیدار با مسئول فرهنگی
۵۴۳	سفر به یوگسلاوی
۵۴۳	اوضاع در بلغراد
۵۴۶	سفر به شهر زاگرب
۵۴۶	در شهر سرايوو
۵۴۸	کتابخانه‌ی غازی خسروبیگ
۵۵۲	مسجد غازی خسروبیگ
۵۵۷	بازگشت به زاگرب
۵۵۸	نژاد مردم یوگسلاوی
۵۵۹	مسجد زاگرب
۵۶۱	کنفرانس اخلاق در اسلام
۵۶۵	بازدید از کلیسای زاگرب

بخش پانزدهم:

۵۶۹	کنیا، نیجریه و بنین
۵۷۱	مقدمه
۵۷۱	سفر به آفریقا از طریق امارات
۵۷۳	سفر به دبی
۵۷۵	اوضاع مختلف در دبی
۵۷۷	پرواز به نایروبی
۵۷۸	اوضاع اجتماعی و مذهبی
۵۸۰	بازدید از دفتر بلال مسلم میشن
۵۸۰	بازدید از مدرسه‌ی رسول اکرم (ص)
۵۸۱	مسجد شیعیان خوجه
۵۸۳	پرواز به لاگوس

۵۸۴	دیدار و جلسه با همکاران
۵۸۵	افتتاح دفتر روزنامه‌ی تهران تایمز
۵۸۸	بازدید از محل شرکت توحید
۵۸۸	جلسه با آقای فیمی عباس
۵۸۹	اوضاع در نیجریه
۵۹۱	سفر به کشور بنین
۵۹۲	دیدارها در بنین
۵۹۴	سفر به شهر بائوچی
۵۹۵	سفر به شهر کانو
۵۹۶	دیدارها در شهر کانو
۶۰۱	سفر به شهرهای زاریا و کادونا

بخش شانزدهم:

۶۰۵	قطر
۶۰۷	مقدمه
۶۰۹	آغاز حرکت
۶۱۲	اوضاع در دوحه
۶۱۴	کنفرانس سران
۶۲۳	پذیرایی‌ها
۶۲۶	خبرها و گزارش‌ها
۶۲۹	گزارشی برای سازمان تبلیغات اسلامی
۶۳۰	گزارش نهایی

بخش هفدهم:

۶۳۵	ترکیه، یوگسلاوی، یونان
۶۳۷	مقدمه
۶۳۹	سفر به ترکیه
۶۴۰	زیارت مرقد ابو ایوب انصاری

۶۴۳	 پرواز به بلغراد
۶۴۴	 کنفرانس حج زاگرب
۶۵۰	 حرکت به شهر سرايوو
۶۵۳	 بازگشت به بلغراد
۶۵۵	 سفر به یونان
۶۵۷	 اوضاع فرهنگی و اجتماعی
۶۶۰	 بازگشت به اسلامبول
۶۶۱	 بازدید از موزه‌ی تپ کاپی و آب انبار
۶۶۲	 وضعیت فرهنگی و سیاسی

بخش هجدهم:

۶۶۳	 آلمان
۶۶۵	 مقدمه
۶۶۹	 ورود به فرانکفورت
۶۷۰	 ورود به هامبورگ
۶۷۲	 مرکز اسلامی هامبورگ
۶۷۵	 مسجد امام علی (ع)
۶۷۵	 اوضاع فرهنگی و اجتماعی
۶۷۸	 وضعیت اقتصادی
۶۷۹	 آب و هوای هامبورگ
۶۸۱	 بازگشت به تهران
۶۸۳	 فهرست اعلام

مقدمه

این جانب محمدباقر انصاری فرزند مرحوم آیت الله حاج میرزا حسن انصاری محلاتی - که از شخصیت های بنام شهرستان محلات و از شاگردان آیات عظام مرحوم حاج سید محمد تقی خوانساری و مرحوم حاج سید محمد حجت کوه کمره ای بوده - هستم. شجره ی این جانب با پنج واسطه ^(۱) به مرحوم ملا محمد ابن علی نجار تستری ^(۲) می رسد که از شاگردان به نام مرحوم سید نعمت الله جزائری بوده و در سال ۱۱۴۰ وفات یافته است.

تولد من در سال ۱۳۲۵ هـ ش در محلات بوده که در سال ۱۳۳۵ هـ ش به همراه والدین به شهر مقدس قم عزیمت نموده و در آنجا ساکن شدم. تحصیلات ابتدایی را در مکتب خانه ای در محلات و تحصیلات کلاسیک را در قم گذراندم و در سال ۱۳۳۷ هـ ش تحصیلات حوزوی را آغاز کردم.

ادبیات عرب و منطق و معانی بیان را ابتدا نزد مرحوم والد و سپس نزد اساتید وقت و عمدتاً استاد بزرگوار حجة الاسلام والمسلمین آقای حاج شیخ رحمت الله فشارکی به

۱. محمدباقر ابن حسن ابن عبدالحسین ابن عبدالرحیم ابن ملاحسین ابن ملاحمد ابن محمدبن علی نجار تستری.

۲. مرحوم سید محسن امین عاملی در «اعیان الشیعه» درباره ی او نوشته است: «المولی محمدبن علی النجار التستری توفی سنه ۱۱۴۰ - فی ذیل اجازه السید عبدالله بن نورالدین بن نعمه الله الجزائری: کان عالماً محدثاً مفسراً، امام الجمعة والجماعة، واعظاً خطیباً متقیاً، مرکباً لیه، یروی عن جدی کثیراً، ثم سافر الی اصبهان و مشهد الرضا علیه السلام، و قرأ علی المولی عبدالرحیم الجامی و غیره. له تفسیر کبیر و رساله فارسیه فی سیر المولک و هو الذی دون حواشی القرآن و جمع بین متن الحدیث و شرحه، و کان شدید الاقتناء لأثار استاذه حياً و میتاً، استفدت من برکاته کثیراً» اعیان الشیعه، چاپ بیروت، رحلی، ج ۱۰، ص ۹

پایان بردم و دروس سطح شامل کتاب‌های معالم، قوانین و لمعتین را بیشتر نزد استادی چون حجج اسلام، شب زنده دار، صلواتی و ستوده تلمذ نمودم. رسائل، مکاسب و کفایه را از محضر آیات عظام حاج میرزا حسین نوری، مشکینی و فاضل لنکرانی استفاده بردم. کلام و فلسفه را نیز نزد اساتید بزرگوار شهید مفتاح، آیات عظام جوادی آملی و حسن زاده آملی تلمذ نمودم.

در سال ۱۳۴۷ در محضر درس خارج فقه و اصول آیات عظام گلپایگانی، حاج میرزا هاشم آملی، محقق داماد و وحید خراسانی شرکت نمودم و تا آستانه پیروزی انقلاب اسلامی همچنان ادامه دادم.

فعالیت‌های فرهنگی و سیاسی خود را قبل از انقلاب از سال ۱۳۴۵ با ایراد سخنرانی‌ها و نوشتن مقالات در نشریات آن زمان شامل «ندای حق»، «نامه‌ی مسجد اعظم قم» و «سألنامه‌ی پیام اسلام» شروع کردم. بیشتر فعالیت‌های تبلیغی و سخنرانی‌ها را در آن دوران در شهرهای محلات، سمنان و تهران انجام دادم و چند بار در این شهرها به شهربانی و ساواک احضار و ممنوع‌المنبر شدم.

در سالهای بین ۱۳۵۰ تا ۱۳۵۶ در محضر شهید بزرگوار آیت‌الله دکتر بهشتی برنامه‌ی علمی و فرهنگی جامعی را در زمینه‌ی علوم و معارف اسلامی در سطحی وسیع و عمیق شروع نمودم. شهید بزرگوار که یک سال قبل از آن، پس از یک دوران اقامت شش ساله در آلمان و امامت و اداره‌ی مرکز اسلامی هامبورگ، به تهران بازگشته بود، تصمیم گرفته بود افرادی را از میان طلاب و دانشجویان گزینش نموده، کادرسازی کند. وی تا اوان پیروزی انقلاب اسلامی با تلاشی خستگی‌ناپذیر این جهاد مهم را با هم‌زمان خود آیت‌الله جنتی، شهید آیت‌الله قدوسی و آیت‌الله مصباح یزدی به ثمر رساند. نگارنده و دوست صمیمی و همفکر حجة الاسلام والمسلمین آقای مسیح مهاجری، یکی از این گروه‌ها بودیم که توفیق و سعادت خودسازی و تکامل علمی در خدمت ایشان را پیدا کردیم.

ایشان طی یک برنامه‌ی دقیق علمی پنج ساله، ارشاد و هدایت ما را به عهده گرفتند و به عنوان استاد راهنما بر اجرای کامل برنامه نظارت کردند. مواد درسی و پژوهش تحقیقاتی عبارت بودند از: تفسیر و معارف قرآن، تکمیل فلسفه‌ی اسلامی و

فلسفه‌ی اروپا، تکمیل زبان عربی روز، فراگیری زبان انگلیسی و شناخت مسیحیت و ادیان دیگر، بررسی تاریخ اسلام و تاریخ اروپا، تحقیق در علم درایه و رجال و ادامه‌ی دروس فقهی.^(۱) پایان این دوره منجر به تأسیس مؤسسه‌ای برای تبلیغات

۱. از آنجا که این برنامه می‌تواند تجربه‌ی مفیدی برای نسل جدید طلاب علوم دینی نیز باشد، در این‌جا مناسب می‌بینم که خلاصه‌ای از آن را که قبلاً به مناسبتی تهیه کرده بودم، به عنوان یادگار استاد بیاورم: **فقه و اصول**: لزوم شرکت در یک درس خارج فقه و اصول همراه با مطالعه، مباحثه و نوشتن تقریرات. تقریرات را باید استاد راهنما ببیند و تذکرات لازم را در حاشیه‌ی آن بنویسد. (شهید بهشتی به عنوان استاد راهنما در همه‌ی مواد درسی این کار را برای ما انجام می‌داد)

زبان عربی: یادگیری زبان عربی روز نزد استاد عرب‌زبان شامل: ۱. مکالمه ۲. ترجمه از فارسی به عربی ۳. نوشتن مقاله به زبان عربی روز. این برنامه از همان سال اول، هر روز و روزی یک ساعت به مدت یک سال تحصیلی اجرا می‌شد.

زبان انگلیسی: یادگیری زبان انگلیسی دوره‌ی متوسطه و عالی نزد استاد بومی شامل: ۱. فراگیری گرامر ۲. مکالمه ۳. متن خوانی ۴. ترجمه از فارسی به انگلیسی ۵. نوشتن مقاله. این برنامه نیز از سال اول هفته‌ای ۸ ساعت (در روزهای پایانی هفته) به مدت ۱۸ ماه اجرا می‌شد.

ملاحظه: شایان ذکر است که زبان عربی و انگلیسی به تدریج و در طول پنج سال در استفاده از متون و منابع درمواد درسی برنامه به کار گرفته می‌شد.

تفسیر موضوعی قرآن: در این بخش موضوعاتی توسط استاد راهنما که آیت‌الله مصباح یزدی بود، تعیین می‌شد. برای به دست آوردن دیدگاه قرآن درباره‌ی آن موضوع، پژوهش و بررسی صورت می‌گرفت. برای هر موضوع یک بار قرآن از ابتدا تا انتها به دقت مطالعه و آیات مربوطه استخراج و نوشته می‌شد. سپس در یک یا چند جلسه افراد نوشته‌های خود را با یکدیگر تطبیق می‌دادند تا در صورت جاافتادگی، کمبودها جبران شود. بعداً هر یک از افراد آیات را دسته‌بندی کرده و برداشت‌های خود را از مجموعه‌ی آیات دسته‌بندی شده با کمک گرفتن از تفسیر می‌نوشت. استاد راهنما نوشته‌ها را بررسی نموده، درباره‌ی آن‌ها اظهار نظر می‌کرد.

تاریخ اسلام: مطالعه‌ی یک دوره‌ی متوسط تاریخ اسلام و یادداشت‌برداری از مطالب مهم و جالب آن‌که ما در این بخش، از دوره‌ی کتاب «سیره‌المصطفی» و «سیره‌الائمة الاثنی عشر» استفاده کردیم.

فلسفه: در فلسفه کارگسترده‌ای در چند سال انجام گرفت. مواد درسی عبارت بودند از: ۱. درس اشارات بوعلی سینا «نمط نفس» همراه با مطالعه و مباحثه آن ۲. درس بدایة الحکمه همراه با مطالعه و مباحثه ۳. درس نهایة الحکمه همراه با مطالعه و مباحثه ۴. درس اسفار، جلد اول، مباحث وجود، جلد سوم مباحث حرکت و جلد هشتم مباحث نفس همراه با مطالعه و مباحثه ۵. تاریخ فلسفه: الف. مطالعه و بررسی دوره‌ی کتاب سیر حکمت در اروپا از محمدعلی فروغی ب. تاریخ الفلسفه الارویه از یوسف کرم ۶. درس کتاب فلسفتنا شهید صدر همراه با مطالعه و مباحثه ۷. اصول فلسفه و روش رئالیسم: مطالعه‌ی دقیق همراه با مباحثه و تقریر برخی از مطالب با نظر استاد راهنما ۸. درس بخش‌هایی از فلسفه‌ی هگل همراه با مطالعه و تقریر نویسی (شهید بهشتی خود این درس را با توجه به متن آلمانی آن برای ما تدریس می‌کرد) ۹. مطالعه و بررسی یک متن فلسفی به زبان انگلیسی که ما به اشاره‌ی استاد، کتاب Revelation and Reason تألیف A. J. Arberry

خارج کشور زیر نظر استاد گردید. نام این مؤسسه عبارت بود از «کانون تحقیقات اسلامی» یا Islamic research Institute که تا زمان پیروزی انقلاب اسلامی ادامه داشت و در سال ۱۳۶۱ در معاونت بین‌الملل سازمان تبلیغات اسلامی ادغام گردید.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی به خاطر مسئولیت‌های مهم استاد ارتباط مستقیم ما با ایشان کمتر از گذشته شد. من در این دوران ضمن اداره‌ی مؤسسه‌ی مذکور با ورود و استقرار حضرت امام خمینی (قدس سره) در قم به دعوت آیت‌الله رسولی محلاتی در دفتر معظم له در زمینه‌ی بررسی و ترجمه‌ی نامه‌های انگلیسی وارده، همکاری نمودم. بعدها در تهران، مدتی را در حزب جدید التأسيس جمهوری اسلامی در کنار شهید

→ را مورد بررسی قرار دادیم.

شایان ذکر است که مواد درسی فلسفه در طول پنج سال ادامه داشت.

درایه و رجال: ما این ماده‌ی درسی را نزد آیت‌الله شبیری زنجانی که استاد این فن بود به صورت درس خارج گذراندیم و تقریرات آن را تهیه نمودیم. کتاب‌های منبع برای مطالعه‌ی جنبی عبارت بودند از: درایه‌ی شهید، درایه‌ی الحدیث و علم الحدیث که هر دو از تألیفات آقای کاظم مدیر شانه‌چی استاد دانشگاه مشهد است. همچنین مطالعه‌ی کتاب الاضواء علی السنه‌ی المحمدیه، تألیف محمود ابو ربه نیز توصیه شده بود.

شناخت مسیحیت: در این بخش نیز مطالعات گسترده‌ای انجام شد که رؤوس عناوین باین شرح بود: ۱. مطالعه‌ی کتاب مقدس شامل عهد عتیق و عهد جدید که ضمن آن دو کار انجام شد: یکی یادداشت برداری ضمن مطالعه که مطالب جالب و مهم آن‌ها در دفتری نوشته شد. دیگری نوشتن مطالب مشترک بین قرآن و عهدین و مقایسه‌ی بین آن‌ها ۲. مطالعه‌ی کتابهای تألیف شده به زبان فارسی و عربی درباره‌ی مسیحیت از جمله: الرحله‌ی المدرسیه و الهدی الی دین المصطفی تألیف شیخ محمد جواد بلاغی. ۳. مطالعه‌ی کتابهای تألیف شده توسط مسیحیان که ما تعدادی از آن‌ها را از کلیساهای مسیحی در تهران خریداری نموده به مطالعه‌ی آن‌ها پرداختیم. ۴. مطالعه‌ی متنی به زبان انگلیسی درباره‌ی فرق مسیحیت به نام Christendom تألیف Einar Molland که ما آن را ضمن مطالعه ترجمه نموده و بعدها پس از تصحیح و بازنگری تحت عنوان «جهان مسیحیت» توسط انتشارات امیرکبیر دوبار منتشر گردید. ۵. تحقیق میدانی درباره‌ی مسیحیت با مراجعه به کلیساهای و گفت و گوی دوستانه با کشیشان و ارباب کلیسا. این برنامه در یکی از تابستان‌ها طی سفر و اقامتی در تهران انجام شد. شایان ذکر است که در آن زمان حدود چهل کلیسا از فرق مختلف مسیحیت در تهران فعال بودند.

تاریخ اروپا: مطالعه و یادداشت برداری از یک دوره کتاب درباره‌ی تاریخ اروپا که ما در این بخش از دوره‌ی کتاب «تاریخ آکبرماله» استفاده کردیم.

روانشناسی: مطالعه و بررسی یک سری از کتاب‌های روانشناسی و روانکاوی.

سفرهای تجربی: در طول برنامه‌ی پنج ساله قرار بود سفرهایی به منظور کسب شناخت و تجربه به خارج کشور انجام شود که نگارنده در این دوران سفری به برخی از کشورهای حاشیه‌ی خلیج فارس داشت.

باهتر در خدمت استاد بزرگوار قرار گرفتیم.

در سال ۱۳۶۰ همکاری خود را با وزارت ارشاد اسلامی در روابط بین‌الملل در زمینه تبلیغات خارجی آغاز نمودم. سپس با نظر شورایی از فرهیختگان که نگارنده هم عضو آن بود، تشکیلات «بنیاد اندیشه‌ی اسلامی» که هدف آن انتشار مجلاتی به زبان‌های خارجی جهت معرفی فرهنگ اسلامی و انقلاب به مردم جهان بود، راه‌اندازی شد. من در این تشکیلات مدتی به عنوان سردبیر مجله‌ی انگلیسی زبان آن به نام Echo of Islam بودم.

در سال ۱۳۶۱ به دعوت آیت‌الله جنتی، ریاست وقت سازمان تبلیغات اسلامی، برای همکاری با این نهاد، در بخش ارتباطات بین‌الملل دعوت شدم. تصدی امور معاونت بین‌الملل با حجة الاسلام والمسلمین آقای تسخیری بود. به خاطر فضای معنوی و صمیمی حاکم بر این نهاد مقدس انقلابی، به مدت ده سال بدون وقفه این همکاری را ادامه دادم. کار اصلی من در این دهه عبارت بود از تهیه و انتشار کتب و نشریات به زبان‌های مختلف جهان.

در طول این مدت با همکاری مؤلفان و مترجمان بیش از چهارصد کتاب درباره‌ی معارف اسلامی و انقلاب اسلامی به زبان‌های گوناگون از جمله عربی، انگلیسی، فرانسوی و آلمانی، ترکی استانبولی، اردو و غیره منتشر گردید. اکثر آثار شهید مطهری و دیگر نویسندگان معروف به این زبان‌ها ترجمه و منتشر شد.

در همین دوران، سردبیری مجله‌ی فصلی «التوحید» به زبان انگلیسی که از انتشارات سازمان بود و همچنین روزنامه‌ی یومیه انگلیسی زبان «تهران تایمز» وابسته به سازمان به عهده‌ی اینجانب بود. این دوران ده ساله با فضل و عنایات الهی برای من دورانی بسیار پرتلاش و موفقیت‌آمیزی بود که ثمره‌ی تلاش‌های تربیتی آیت‌الله بهشتی و زمینه‌سازی آیت‌الله جنتی (این بهشتیان) بود.

در این دوران سفرهای متعددی به منظور کارشناسی، تبلیغ و تبیین مواضع جمهوری اسلامی و نیز شرکت در کنفرانس‌های علمی و فرهنگی و همکاری با پایگاه‌های فرهنگی به نقاط مختلف جهان، صورت گرفت و تجارب فراوانی به دست آمد که هم‌اکنون خاطرات آن‌ها را در این اثر پیش رو دارید.

در اسفند ماه سال ۱۳۷۰ از سوی مقام معظم رهبری حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای افتخار امامت و اداره‌ی مسجد و مرکز اسلامی هامبورگ را پیدا کردم. گویا چنین مقدر بوده که شاگرد بی بضاعتی در جایگاه استادش قرار گیرد و کار او را ادامه دهد.

در این دوران پرافتخار که حدود هفت سال به طول انجامید، علاوه بر عهده‌داری امور دینی و مذهبی مسلمانان، در کنفرانس‌های علمی و فرهنگی کشورهای مختلف اروپا شرکت و مقالات و سخنرانی‌های زیادی را ارائه نمودم. با استفاده از زبان‌های عربی، انگلیسی و آلمانی و با استفاده از نشریات، کتب، اینترنت و حضور در محافل فرهنگی با فرهنگ اروپا آشنا شده و با توجه به حضور گسترده‌ی مسلمانان از کشورهای اسلامی مشرق زمین در اروپا، در دوران جنگ و بحران‌های دو دهه‌ی اخیر، روابط گسترده‌ای با مسلمانان بومی و مهاجر برقرار گردید. مسائل دینی، اجتماعی و سیاسی مورد نیاز مسلمانان هر جمعه در خطبه‌های نماز جمعه‌ی مسجد و مرکز اسلامی هامبورگ به سه زبان فارسی، عربی و آلمانی ایراد می‌گردید و متن آلمانی آن روی وب سایت مرکز جهت استفاده‌ی آلمانی زبان‌ها در سراسر آلمان، اتریش، هلند و غیره قرار می‌گرفت.

از توفیقاتم در این دوران بنای ساختمان جدیدی در کنار مسجد، با زیربنایی به مساحت حدود دو هزار متر مربع در سه طبقه بود که نیاز مرکز اسلامی را از نظر کتابخانه، ساختمان اداری و پارکینگ تأمین کرد. همچنین تهیه‌ی فرش مدوری در اندازه‌ی کامل زیر گنبد با نقشه‌ی زیبا و بافت ایران، تهیه‌ی لوستر جالبی برای زیر گنبد مسجد و تکمیل کاشی کاری بخش باقیمانده‌ی زیر گنبد و کتابخانه‌ی ساختمان جدید از توفیقاتی بود که خداوند نصیب این بنده‌ی ناچیز کرد. خدای متعال را بر این توفیقات سپاس می‌گویم و امیدوارم به همه‌ی بانیان خیر و امان سابق این پایگاه بزرگ دینی اجر و پاداش عنایت فرماید.

آثار و تألیفات

گرچه اشتغال به فعالیت‌های تبلیغی و اجتماعی مجال و فراغت برای تألیف و تدوین

باقی نمی گذاشت، اما در این خلال توانستم ترجمه ها و تألیفاتی را تنظیم نمایم. از بین این آثار چند اثر طبع و منتشر گردیده که فهرست آن به قرار زیر است:

۱. «رمز عقب ماندگی ما» که ترجمه ی کتاب «لما ذا تأخر المسلمون و تقدم غیرهم» تألیف شکیب ارسلان مصری است.

۲. «ندای اسلام از قلب ایتالیا» ترجمه ی اثر خانم واگلیری ایتالیایی، این دو کتاب قبل از انقلاب چند بار چاپ و منتشر گردید.

۳. «خلاصه جامع السعادات» مرحوم نراقی که ترجمه ی انگلیسی آن چند بار به صورت های مختلف چاپ شد و پس از انتشار متن انگلیسی در کشورهای مختلف بعدها به زبان های مالزیایی، آلمانی و فرانسه نیز ترجمه گردید.

۴. «جهان مسیحیت»، ترجمه از انگلیسی به فارسی، با همکاری آقای مسیح مهاجری، چاپ انتشارات امیرکبیر (دوباره)

۵. جزوه ی «شایعه ی تحریف قرآن» به زبان انگلیسی، چاپ سازمان تبلیغات اسلامی.

۶. «سفر به کشورهای مختلف در ارتباط با انقلاب اسلامی»، کتاب حاضر.

* * *

پیش‌گفتار

آوازه‌ی انقلاب اسلامی ایران در بدو پیروزی آن توجه‌ی جهانیان را به خود جلب کرد. از میان مجموعه‌ی عوامل در این راستا، باید دو عامل عمده را بیش از دیگران نقش‌آفرین دانست. نخست مبارزات ۱۵ ساله‌ی مردم غیور ایران به رهبری امام‌خمینی (ره) که اخبار آن در رسانه‌های جهان منتشر شده و دیگری سقوط مهم‌ترین پایگاه امپریالیستی آمریکا در خاورمیانه و پایان رژیم دو هزار و پانصدساله‌ی شاهنشاهی در ایران.

ماهیت «اسلامی و استکبارستیزی» این انقلاب که در یک جمله‌ی «احیای اسلام و خروج آن از انزوا و سردادن سرود پایان استعمار و استثمار» خلاصه می‌شد، اذهان دنیای اسلام و مستضعفان جهان را به خود جلب کرد. وحشت ابرقدرت‌ها و در رأس آن آمریکای جهان‌خوار، از این حادثه‌ی بزرگ و تاریخ‌ساز، آن‌ها را بسیج کرد تا تبلیغات مسموم و عملیات اجرایی خود را در سطح گسترده‌ای به راه بیندازند و به امید خاموش کردن این چراغ نورانی و ندای عدالت انسانی، تلاش کنند. *یریدون لیطفثوا نورالله بأفواههم والله متم نوره ولو کره الکافرون*.^(۱)

در این چالش نابرابر هر کسی که توانایی تبلیغ و دعوت اسلام در بیرون مرزها را داشت، وظیفه‌ی حتمی خود می‌دانست که قدمی در این راه بردارد و دین خود را به اسلام عزیز و خون‌شهادی این انقلاب ادا نماید.

نگارنده که بخشی از عمر خود را در دوران تحصیل در حوزه‌ی عملیه‌ی قم در این

مسیر صرف کرده و تجربیاتی هرچند اندک در این راه به دست آورده بودم، پس از پیروزی انقلاب اسلامی در بهمن ماه ۱۳۵۷ نیز این راه را ادامه دادم. کتابی که هم‌اکنون در برابر شما قرار دارد محصول بخشی از این تلاش‌ها در زمینه‌ی سفرهای متعددی است که با هدف تبلیغ، پژوهش و کارشناسی در خلال سال‌های ۱۳۵۲ ه‍.ش تا ۱۳۷۰ انجام شده است.

قبل از مطالعه‌ی کتاب مناسب است به نکات چندی توجه شود تا پاسخ سؤالاتی که احتمالاً در حین مطالعه‌ی کتاب در اذهان خوانندگان گرامی پدید می‌آید، از قبل روشن باشد.

۱. در گزارشات معمولاً به وضع اجتماعی، سیاسی و فرهنگی کشورها و جمعیت آن‌ها اشاره شده است که با وضع کنونی آن‌ها تفاوت زیادی دارد. بویژه مقامات کشورها و جمعیت آن‌ها که دائماً در حال تغییر است، در همه‌ی گزارش‌ها نظر بر این بوده است که اوضاع در زمان سفر بازگو شود و طبعاً امکان مقایسه با اوضاع کنونی بر مبنای اطلس‌های جغرافیایی و دایرةالمعارف‌ها وجود دارد. البته امکان این مقایسه در پاورقی‌ها وجود داشت که از این کار به دلیل مقطعی بودن فائده‌ی آن خودداری شد. هم‌چنین نام اشخاص، که ممکن است تاکنون فوت کرده باشند و یا آدرس‌ها و حتی شماره‌ی تلفن‌ها، که ممکن است تغییر کرده باشند، نیز در جای جای گزارش‌ها آمده است تا برای کسانی که به آن کشورها سفر کرده یا قصد سفر دارند تداعی و راهنمایی باشد.

۲. یادداشت‌های سفرها، که غالباً در سفرها نوشته شده بود و به صورت خام در اختیار بود، با صرف وقت زیادی توسط نگارنده بازنویسی و تایپ شد و در اختیار ناشر محترم قرار گرفت.

۳. ممکن است ذکر پاره‌ای از جزئیات برای خواننده خسته‌کننده باشد و چنین تصور شود که بهتر بود برخی از آن‌ها حذف می‌گردید، اما ما ترجیح دادیم که این اثر از دقت و امانت کافی برخوردار باشد و هر آنچه اتفاق افتاده است، درج گردد.

۴. شایان ذکر است که در این کتاب مطالب محرمانه‌ای که از نظر روال اداری افشای آن‌ها جایز نباشد وجود ندارد، زیرا سفرها همه عادی و فعالیت‌ها کاملاً آشکار بوده

است.

۵. تصاویر زیادی در آلبوم‌های آرشیو این سفرها وجود دارد که در هر گزارشی سعی شد چند تصویر مناسب‌تر با مطالب برگزیده شود. احیاناً کیفیت پایین برخی از تصاویر به خاطر کامل نبودن دوربین‌های آن زمان است.

در پایان از کلیه‌ی عزیزانی که در تحقق و انجام این مأموریت‌ها به نحو احسن همکاری کردند، در هر کجا که هستند، صمیمانه تشکر می‌کنم و برای آن‌ها که از دنیا رفته‌اند آرزوی مغفرت الهی را دارم. هم‌چنین از همسر وفادارم که در دوران این سفرها رنج تنهایی را تحمل نمود و نگهداری و تربیت فرزندان را به خوبی عهده‌دار بود سپاس‌گزارم و امیدوارم ثواب و پاداش این همراهی در راه انجام وظیفه ذخیره‌ای برای آخرت او باشد.

نهایتاً از زحمات دوستان عزیز در مرکز اسناد انقلاب اسلامی برای عرضه‌ی با کیفیت این اثر و دیگر آثاری که به حق نقش مفید و سازنده‌ای در معرفی این انقلاب به نسل‌های آینده را ایفا می‌کند، تشکر و سپاس فراوان دارم و برای توفیقات افزون‌تر آن‌ها دعا می‌کنم.

محمدباقر انصاری

تهران - ۱۳۸۳